

Розділ І

ФУНДАМЕНТАЛЬНІ НОВІТНІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ

УДК 343.2

Демидова Людмила

МІЖНАРОДНІ І НАЦІОНАЛЬНА ПРАВОВІ ДОКТРИНИ: ПРО ВАГОМИЙ ВНЕСОК ДО ЇХ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСОРА ТЕТЯНИ АНДРІЇВНИ ДЕНИСОВОЇ – ВИДАТНОЇ ОСОБИСТОСТІ ЗІ СВІТОВИМ ІМ'ЯМ

Стаття присвячена пам'яті доктора юридичних наук, професора Тетяни Андріївни Денисовій – видатного вченого, новатора в галузі кримінального і кримінально-виконавчого права, кримінології та інших кримінально-правових наук і дисциплін. Акцентовано увагу на методологічному, загальнотеоретичному та кримінально-правовому значенні результатів наукових пошуків дослідниці. Окреслено особистий внесок Тетяни Андріївни в розвиток правової системи України й в формування міжнародних і національної правових доктрин. Підкреслено, що теорія покарання та знання про реалізацію його функцій та інші суміжні інститути кримінального права значно оновлені і поглиблені завдяки розробкам професора Т. А. Денисової. Її видатні заслуги назавжди залишили свій зірковий, зразковий, незабутній відбиток у багатьох інших сферах, наукових напрямках і різних шаблях діяльності вченого, керівника, жінки, зокрема, на міжнародному й державному рівнях, у вихованні і навчанні студентів, курсантів, молодих дослідників, і, головне, розкритті і всебічній підтримці нових талантів.

Ключові слова: *видатна особистість, Тетяна Андріївна Денисова, кримінально-правові науки, міжнародні й національні правові доктрини, теорія покарання.*

The article is dedicated to the memory of Doctor of Law, Professor Tatyana Andreevna Denisova – an outstanding scientist, innovator in the field of criminal, penal law, criminology and other criminal law sciences and disciplines. The attention is focused on the methodological, general theoretical and criminal-legal significance of the results of the researcher's scientific searches. The personal contribution of Tatyana Andreevna to the development of the legal system of Ukraine and to the formation of international and national legal doctrines is noted. It was confirmed that the theory of punishment and knowledge about the appointment of punishment and other related institutions of criminal law have been significantly updated and deepened thanks to the developments of Professor Denisova. Her outstanding services have forever left their stellar, exemplary and unforgettable mark in many other areas, scientific areas, at various levels of activity of a scientist, leader, woman, including at the international and state levels, in the education and training of students, cadets, young researchers and , main, disclosure and comprehensive support of new talents.

Key words: *outstanding personality, Tatyana Andreevna Denisova, criminal law sciences, international and national legal doctrines, theory of punishment.*

Статья посвящена памяти доктора юридических наук, профессора Татьяны Андреевны Денисовой – выдающегося ученого, новатора в области уголовного и уголовно-исполнительного права, криминологии и других уголовно-правовых наук и дисциплин. Акцентируется внимание на методологическом, общетеоретическом и уголовно-правовом значении результатов научных изысканий исследовательницы. Определен личный вклад Татьяны Андреевны в развитие правовой системы Украины и на формирование международных и национальной правовых доктрин. Подчеркнуто, что теория наказания и знания о реализации его функций и другие смежные институты уголовного права значительно обновлены и углублены благодаря разработкам профессора Т. А. Денисовой. Ее выдающиеся заслуги навсегда оставили свой звездный, образцовый, незабываемый отпечаток во многих иных сферах, научных направлениях и различных видах деятельности ученого, руководителя, женщины, в частности, на международном и государственном уровнях, в воспитании и обучении студентов, курсантов, молодых исследователей, и, главное, раскрытии и всесторонней поддержке новых талантов.

Ключевые слова: выдающаяся личность, Татьяна Андреевна Денисова, уголовно-правовые науки, международные и национальные правовые доктрины, теория наказания.

Вступ. Життя кожної людини залишає свій відбиток на землі, проте така своєрідна печатка може бути різною. Серед них є такі, що складають світову і національну скарбницю, що покликані переходити до інших поколінь і назавжди зберігатися в пам'яті людей і віддзеркалюватися в їх справах. Таку нагороду отримують найкращі, насамперед ті, хто своїми справами, людяністю, честю й гідністю, теоретичним і практичним досвідом підтвердили свою особливу здатність бути людиною, вченим, вчителем. До кола цих особливих за їх життям обранців належить і Тетяна Андріївна Денисова – доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України, член президії громадського об'єднання «Всеукраїнська асоціація кримінального права», яка мала великий практичний досвід, зокрема науково-педагогічний. Це жінка зі світовим ім'ям, яку шанують в Україні, Республіці Білорусі, Польщі, Росії та багатьох інших країнах. На превеликий жаль, 7 лютого цього року професор Тетяна Андріївна Денисова залишила цей світ. І добре, що суспільство, колеги, друзі, учні, пересічні громадяни її пам'ятають, присвячуючи їй пам'яті наукові заходи [1], альманахи, наукові публікації [2, с. 2; 12, с.381 та ін.], із висловлюванням теплих слів подяки й шанування.

Метою цієї статті є доведення до наукової спільноти, молодих дослідників, інших читачів особистої думки про професора Тетяну Андріївну Денисову як Людину з великої літери з висвітлюванням окремих результатів її плідної, зразкової і зіркової діяльності насамперед у галузі кримінального права.

Основний зміст. Життя Тетяни Андріївни – це унікальний приклад випробувань і перемог найкращої представниці нашої країни. Нам добре відомо сторінки її унікальної біографії: її дисертація на здобуття вченого ступеня кандидата юридичних наук за темою «Особливості карально-виховного впливу на неодноразово судимих до позбавлення волі жінок, які відбувають покарання у виправно-трудових установах» збагачена глибокими теоретичними знаннями й майже двадцятирічним досвідом практичної роботи в установі, де відбували покарання жінки, про яких йдеться в змісті предмета дисертаційного дослідження. Це жінки, які були особливо небезпечними рецидивістами, а також інші неодноразово судимі жінки. І Тетяна Андріївна, працюючи начальником загону, заступником і виконуючим обов'язки начальника установи, де відбували покарання у виді позбавлення волі такі засуджені, підготувала дисертацію зі справжнім знанням справи. Під час блискучого захисту вона відстоювала права засуджених на увагу з боку адміністрації установ, необхідність практичного забезпечення реалізації їх законних прав, інших заходів ефективного впливу на них із урахуванням особливостей їх сприйняття призначеного покарання та мети його виконання.

Наступним зірковим і зразковим науковим кроком вже відомого правника-дослідника була понад десятирічна напружена й творча робота за темою «Кримінальне покарання та реалізація його функцій» із розробкою доктринальної концепції юридичної природи, поняття, ознак, мети та функцій кримінального покарання. Яскравою ідеєю докторської дисертації, яка віддзеркалюється у всьому змісті дисертаційного дослідження, є її спрямованість на впровадження в Україні найкращої моделі побудови правової держави, де метою покарання є повернення засудженого до суспільства з поновленими його особистими корисними рисами, а також попередження вчинення нових злочинів як такими, так і іншими особами. Дисертацію Тетяни Андріївни відрізняє від багатьох інших наукових робіт такого виду високий рівень апробації на понад 50 наукових заходах (симпозіумах, конференціях, семінарах, круглих столах), із висвітлюванням дисертаційних гіпотез, роздумів, здобутків дослідниці в понад 70 наукових працях, оприлюднених як в Україні, так і за кордоном, серед яких п'ять монографій, чотири навчальних посібники, декілька підручників.

І сьогодні положення докторської дисертації Т. А. Денисової цитуються в багатьох наукових працях, зокрема, і моїх учнів. Я наведу лише один із багатьох прикладів нашого ставлення до наукових

результатів діяльності відомого вченого. У монографії «Кримінально-правова охорона національної безпеки України: кримінальна відповідальність за ухилення від проходження служби цивільного захисту в особливий період чи у разі проведення цільової мобілізації», оприлюдненої в 2019 році, ми обґрунтували фундаментальність (базовість) дефініції поняття «покарання», автором якої є Тетяна Андріївна і, яка була сформульована в її докторській дисертації, успішно захищеної в 2010 році [3, с. 208]. З віддзеркаленням принципу римського права *nulla poena sine lege* («немає покарання без закону») нею визначено: «Покарання є заходом примусу, яке застосовується від імені держави за вироком суду до особи, визнаною винною у вчиненні злочину, і полягає в передбаченому законом обмеженні прав і свобод засудженого, слугує відновленню особистості з правослухняною поведінкою» [4]. У цьому формулюванні зафіксоване авторське ставлення до дискусійного питання кримінального права: що є покаранням. З онтологічним підходом та із запровадженням продуманих інших методологічних інструментаріїв науковець з початку з'ясувала природу покарання і його сутність і, вже далі, навела обґрунтовану його дефініцію. Наведене визначення відповідає головним функціям покарання, його меті стосовно винної особи.

Слід зазначити, що згадані дві монографії серії «Кримінально-правова охорона національної безпеки України» рецензовані Тетяною Андріївною, за що ми, як співавтори видань, їй дуже вдячні. Нами впроваджено кожен її пораду, рекомендацію. Монографія, що оприлюднена в цьому році, дійшла до читача вже після трагічного часу, коли легендарна особистість, знатний фахівець з безпекових питань – професор Денисова залишила цей світ. Світла їй пам'ять!

Наукова діяльність професора Тетяни Андріївни Денисової є зразком відповідального ставлення вченого до себе і до результатів своєї наукової творчості, незалежно від місця її роботи і професійних напрямків. Її науково-педагогічна і адміністративна діяльність відбувалася в декількох вищих навчальних закладах, де вона успішно працювала, реалізуючи і поглиблюючи свої видатні здібності й уміння: Запорізькому юридичному інституті МВС України (пройдений шлях від старшого викладача/доцента до вченого секретаря), Запорізькому державному університеті (від завідувача кафедрою кримінального права та правосуддя до декана юридичного факультету), Гуманітарному університеті «Запорізький інститут державного і муніципального управління» (нині – Класичний приватний університет) (від декана юридичного факультету до проректора

з навчально-педагогічної роботи та директора Інституту права цього університету) та Академії Державної пенітенціарної служби. Моральність кожного кроку в житті цієї видатної жінки, високий рівень професійної майстерності, творчості, креативного мислення, людяність завжди і у всьому – славетні її риси, які разом з іншими особистими зразковими якостями Тетяни Андріївни здобули справжній авторитет, повагу серед колег, друзів, учнів, студентів, курсантів та усіх інших осіб, хто її знав особисто або був ознайомлений з її працями чи якимось іншим чином чув про цю особливу видатну жінку-вченого.

І не випадково, що саме Тетяні Андріївні Денисовій вдалося отримати особисту згоду від академіка Національної академії правових наук України, професора Володимира Володимировича Сташиса на присвоєння його ім'я Інституту права Класичного приватного університету, успішним директором якого багато років була професор Т. А. Денисова. Володимир Володимирович є моїм Вчителем і я добре знаю наскільки критично він ставився до таких подій щодо присвоєння свого ім'я, але він не міг відмовити Тетяні Андріївні. Така жінка – вчений-криміналіст від Бога – могла дійти до серця кожного, аргументуючи свою пропозицію, прохання, рекомендацію, пораду, будь-яку іншу промову таким чином, що відмовити їй було неможливо, а дискутувати – дуже цікаво з отриманням задоволення від глибини її знань, мудрості й мистецтва спілкування. Це особливий дар щирої, високоінтелектуальної, інтелігентної людини, який відчували ми усі, хто мав честь бути поряд з Тетяною Андріївною в науці і в цілому в житті.

Здійснене мною узагальнення наукової спадщини професора Т.А. Денисової дозволяє стверджувати, що нею створена методологічна, теоретико-практична скарбниця, яка є вагомим професійний внеском до розвитку міжнародних і національної правових доктрин із цікавим збереженням фундаментальних положень науки кримінального права, що пройшли перевірку часом. Вражає послідовність і глибина розробки її новачійних підходів, засобів, запроваджених вченою у кримінально-правових дослідженнях, сформульованих пропозиціях з питань удосконалення законодавства, правозастосування. Результати наукових розвідок дослідниці, її роздумів висвітлюються в понад 300 наукових публікаціях (монографіях, науково-практичних коментарях, підручниках, посібниках, енциклопедіях тощо). Вона є співавтором унікальної колективної монографії міжнародного рівня, до авторського колективу якої входять провідні криміналісти з багатьох країн світу: Польщі, США,

Німеччини, Франції, Китаю, Росії, Білорусі та інших. Монографія «Current problems of the penal law and criminology. Aktuelle Probleme des Strafrechts und der Kriminologi» оприлюднена наприкінці 2019 року на двох мовах: англійській та німецькій і знаходиться в багатьох відомих бібліотеках світу. За особистим запрошенням головних редакторів видання професорів Emil W. Pływaczewski и Ewa M. Guzik-Makaruk ми представляли Україну вдвох разом з професором Денисовою Тетяною Андріївною, яка підготувала свою видатну роботу за темою «Preventive function of punishment and its implementation in the institutions of the criminal and executive system of Ukraine» [5, p. 49-62].

У площині наукових інтересів професора Т.А. Денисової завжди були найактуальніші питання, при цьому вона була чудовим організатором наукових заходів, на яких створювала майданчики для плідної наукової дискусії, що завжди проходили в дусі відповідальності за сьогодення й майбутнє, поваги до історії, колективної творчості з чудовим натхненням. Так, у суспільстві і в науковому колі протягом багатьох років існувала й продовжується дискусія щодо сучасного стану українського кримінального права як науки й як галузі права. Підтвердженням цього є Міжнародні круглі столи на тему «Кримінальне право: традиції та новації», присвячені видатному вченому, Герою України, академіку В.В. Сташису, які починаючи з 2015 р. щорічно проводилися за ініціативою керівників Полтавського, Запорізького і Чернігівського Відокремлених підрозділів ГО «Всеукраїнська асоціація кримінального права». У ті часи Тетяна Андріївна очолювала з початку Відокремлений підрозділ Асоціації у Запорізькій області, а пізніше – у Чернігівській. У проведенні III-го такого наукового заходу, який відбувся в серпні 2017 року у міжнародному форматі, я мала честь приймати безпосередню участь. Цей цікавий науковий форум запам'ятався, зокрема, тим, що відбулася високопрофесійна дискусія за участю наших колег з Польщі, Білорусі, Казахстану та інших країн. Показово, що іноземні вчені підкреслювали велике значення для них саме запрошення Тетяни Андріївни, за яке вони дуже вдячні і вважають за честь приїхати в м. Чернігів, щоб реалізувати унікальну можливість особистого спілкування з професором Денисовою, яка визнана видатним вченим-криміналістом у багатьох країнах.

Ідеї професора Денисової впроваджені у справах її учнів, яких вона підготувала як чудову наукову команду. Серед них п'ять докторів юридичних наук і майже тридцять кандидатів юридичних наук. Крім того, вона відкрила науковий шлях для багатьох молодих талантів з України та

інших країн. Приміром на конкурс студентських наукових робіт, що проводився з лютого по травень 2020 року за ініціативою Відокремленого підрозділу в Харківській області Всеукраїнської асоціації кримінального права (мені довірено очолювати цю обласну організацію криміналістів), Тетяна Андріївна (як науковий керівник) представила дві роботи талановитих студентів з Білорусі. Її авторитет, глибокі знання, уміння плідно працювати з молоддю цінувалися в багатьох країнах.

Висновки. У межах цієї публікації висвітлені лише окремі сторінки щодо особистого внеску видатного вченого-криміналіста України зі світовим ім'ям – доктора юридичних наук, професора, Заслуженого юриста України Тетяни Андріївни Денисової у розвиток правової системи України й у формування міжнародних і національної правових доктрин. Визнані науковою спільнотою заслуги цієї чудової Людини назавжди залишили свій зірковий, зразковий, незабутній відбиток у багатьох сферах і наукових напрямках, зокрема, на міжнародному й державному рівнях.

Пам'ять про професора Тетяну Андріївну Денисову залишиться в наших серцях поки ми живі, а її наукові здобутки справедливо визнаються науковою скарбницею національного і світового масштабів, яка сприятиме досягненню спокою і гармонії в Україні й світі.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Злочинність і протидія їй в умовах сингулярності: тенденції та інновації : зб. тез доп. наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті члена Правління Кримінологічної асоціації України, професора Тетяни Андріївни Денисової (м. Харків, 16 квіт. 2021 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, Кримінол. асоц. України. Харків : ХНУВС, 2021. 464 с.

2. Демидова Л. М., Попович О. С. Кримінально-правова охорона національної безпеки України: терористичний акт: монографія /за заг. ред. Л. М. Демидової. Харків: Право, 2021. 400 с.

3. Демидова Л. М., Назарчук В. В. Кримінально-правова охорона національної безпеки України: кримінальна відповідальність за ухилення від проходження служби цивільного захисту в особливий період чи у разі проведення цільової мобілізації: монографія /за заг. ред. Л. М. Демидової. Харків: Право, 2019. 400 с.

4. Денисова Т. А. Кримінальне покарання та реалізація його функцій: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Запоріжжя, 2010. URL: <http://inter.criminology.onua.edu.ua/?p=1996> (дата звернення: 15.04.2021)

5. Current problems of the penal law and criminology. Aktuelle Probleme des Strafrechts und der Kriminologi: Collective monograph. Warszawa : Wydawnictwo C. H. Beck, 2019. 874 p.